

Říkovice u Litomyšle a koncentrace osídlení ve středověku

PETR CHARVÁT

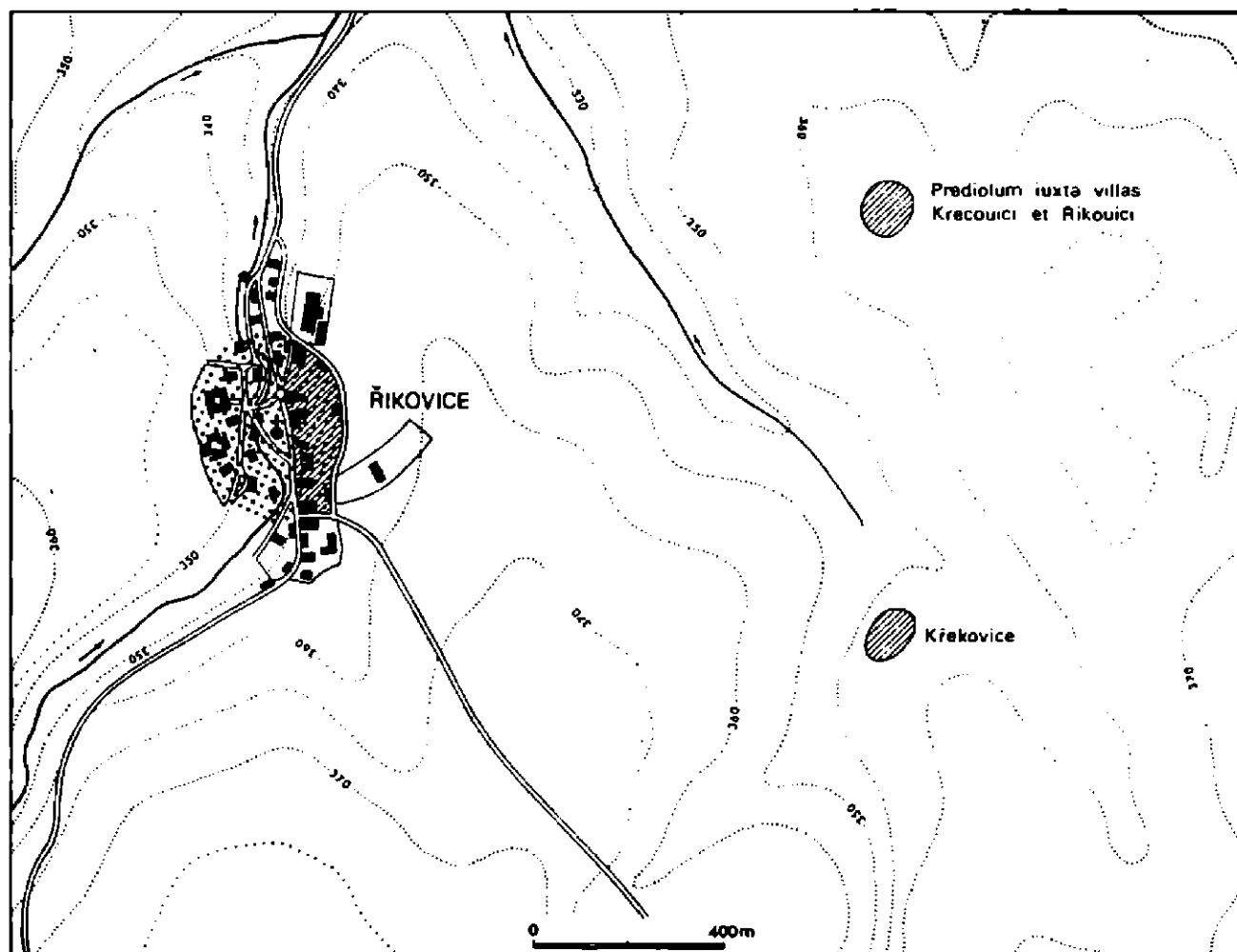
Ves Říkovice 7 km na západ od Litomyšle ve východních Čechách vstupuje do písemných pramenů na konci 12. století (CDB I:399 str. 413 řádek 15 a str. 414 řádek 7, k dataci listiny viz Pražák 1959, 29). Od té doby osvětluje dějiny obce řada více či méně souvisejících zpráv, umožňujících využít pro historické bádání stále se rozšiřující soubor evidence. (O předhusitských Říkovících viz nejdůkladněji Nejedlý 1903, 342—344).

V letech 1976, 1979 a 1981 byly v rámci povrchového průzkumu historického Vraclavska prohlédnuty i Říkovice a jejich nejbližší okolí. Přitom byly zjištěny následující skutečnosti, které považuji za relevantní vzhledem k poznání procesů koncentrace osídlení ve středověku.

Východně vsi, již na katastrálním území obce Osík, byly zachyceny na polích dvě koncentrace raně středověké keramiky, zachycující patrně zaniklá sídliště. Obě naleziště leží na bezejmenném pravobřežním přítoku potoka Lukáče, který do Lukáče vtéká severně Říkovíc. Východnější z obou sídlišť leží na terase nad pramenem uvedené bezejmenné vodoteče (k. ú, Osík, čísla parcel podle indikační skici 1879, 1883, 1885, 1913), severnější na hřbetě protáhlé vyvýšeniny, vycházející jihovýchodním směrem z lesa Kabátu nad uvedenou vodotečí v trati „Okrouhlice“ (k. ú. Osík, čísla parcel podle indikační skici 1699, 1700, 1705, 1751, 1758). J. L. Píč (1909, 397 s. v. Litomyšl) uvádí odtud nález zlomku zásobnice. Topografická situace obou míst je zachycena na přiložené mapce.

Keramický materiál z obou sídlišť představují zlomky nezdobených výdutí, značně opotřeбенé vlivem dlouhodobého obdělávání půdy; z jižnějšího sídliště pochází zlomek moravského vytaženého okraje typu, který Vl. Goš (1977, 292—294) datuje do předlokačního období severní Moravy, zhruba c. 1100—1300. Jinak může jako chronologický indikátor může posloužit též příměs tuhy v materiálu užitkových nádob, která má býti obvyklá v 11.—12. století (Goš 1977, 299), vyskytovat se ještě kolem poloviny 13. století na Starém Mýtě na k. ú. obce Tisová u Vysokého Mýta (Sigl 1977, 96), avšak postupně mizet během 13. století (Nekuda 1975, 35). Třeba podotknout, že materiál takto datovaný známe i z intravilánu Říkovíc, a to z pravobřežní části, obzvláště z čp. 10, kde došlo k narušení kulturní vrstvy obsahující poměrně hojný materiál 13. století (mj. i moravský vytažený okraj, výzdoba radýlkem — dvojité linky, sestavované z obdélníkových vtisků, s jakými se na Moravě počítá v druhé polovině 13. století — Nekuda 1964, 20 obr. 23 a text str. 30 — a snad i cizí keramika typu zv. Blaugrau).

Při detailním povrchovém průzkumu Říkovíc byl též sledován materiál 14.—15. století, aby bylo možno porovnat osídlení vsi před rokem 1300 a po roce 1300. Vrcholně středověký materiál se objevil prakticky v celém intravi-

Říkovice u Litomyšle a okolí – středověké osídlení. Šrafované osídlení před r. 1300, tečkované osídlení po r. 1300. – The village of Říkovice by Litomyšl (East Bohemia) and its vicinity – mediaeval settlement. Oblique lines: settlement before 1300 A. D., dotted area – settlement after 1300 A. D.

lánu, a to na pravém i levém břehu potoka Lukáče; zvláště výrazný soubor pochází ze statku čp. 32 na levém břehu.

V případě obou zaniklých sídlišť východně vsi lze vyslovit předpoklad, že jde o lokality zmíněné v textu CDB I: 399. V případě jižnějšího sídliště zachytili jsme snad ves Křekovice, doloženou již r. 1131 ve velké Zdíkové listině (CDB I: 115, 121: 12), která posléze připadla litomyšlským premonstrátům (CDB I: 399, 413: 9, 414: 6–8). V trati „Okrouhlice“ mohlo by se pak jednat o „prediolum iuxta villas... Krecouici et Rikouici“ (CDB I: 399, 414: 6–8).

Povrchový průzkum tedy zjlstil, že v oblasti Říkovic existovala před rokem 1300 tři drobná sídliště, rozložená na potoku Lukáči a jeho bezejmenném pravobřežním přítoku. Všechna sídliště nesla jména či alespoň označení a vstoupila do pramenů jako samostatné, vymezené entity. Po roce 1300 byla dvě sídliště (patrně Křekovice a „prediolum“) opuštěna, Říkovice však zvětšily osídlenou plochu přibližně ještě jednou. Nasnadě je předpoklad, že obyvatelstvo obou opuštěných výsek bylo převedeno do Říkovic.

Co lze z této situace vytěžit pro poznání sídelně historických mechanismů, působících v regionu? Soubor tří drobných vsí existoval možná už r. 1131, určitě na konci 12. století. Vznikl nejspíše na knížecím majetku, a to asi po roce 1100, neboť původní obvěnění litomyšlského církevního ústavu Břetislavem II., obsažené rovněž v listině CDB I: 399, tyto lokality nemá. Vzhledem k blízkosti Litomyšle lze asi iniciativu, která vyvolala vznik těchto sídlišť, hledat tamtéž.

Různost jmen vsí by mohla napovídat, že tu nejde o pozvolný vývin jednoho sídliště z druhého přebíráním jmen (typ Janovice-Janovičky). Již povstalými vískami pak manipuluje kníže, který je udílí buď církevním ústavům či členům své rodiny. Na konci 12. století však již všechny tři lokality drží litomyšští premonstráti, kteří si je nechávají potvrdit roku 1245 (CDB IV/1: 63 a 64, str. 150—152). Řeholníci evidentně ponechali celý sídelní mechanismus v tom stavu, v jakém jej převzali, beze změn. Rok 1245 jest ovšem posledním rokem, kdy se dozvídáme o existenci Křekovic a „prediola“; další velký soupis klášterního majetku, pořázený roku 1347 (CDM VII: 735, str. 539—543) zná již jen Říkovic. Zanikla tedy obě drobná sídliště mezi lety 1245 a 1347. Zde budiž poznamenáno, že prokáže-li se vskutku, že kvalitní šedá Keramika z Říkovice představuje cizí zboží zv. Blaugrau, bude to patrně znamenat přítomnost příchozích ze zahraničí tamtéž a bude možno tohoto údaje použít jako indikátoru přitažlivosti všech tří vsí pro kolonisty 13. století. Tím bude patrně též ovlivněno hodnocení významu těchto vsí ve 13. století.

Z jakých důvodů došlo mezi léty 1245 a 1347 k zániku Křekovic a „prediola“? Důvody mohou být bezpochyby rozličné, nejpravděpodobnější by se však zdál zánik násilný v neblahých letech po smrti Přemysla Otakara II. Víme, že litomyšlské zboží pocítilo dopad událostí velmi bezprostředně. Na sklonku 13. století byla podle archeologické situace opuštěna jak zaniklá ves Švábenice na k. ú. Bohuňovice 6 km severozápadně Litomyšle, tak i zaniklá ves neznámého jména v trati „Polomy“ na k. ú. Dolní Újezd. Z písemných pramenů víme o pustých vsích Sloupnici (Šimák 1938, 1269 pozn. 1) a Zhoři (tamtéž), jakož i o snaze litomyšlských premonstrátů obnovit nejmenovanou zaniklou ves v roce 1295 (Graus 1957, 92). Zdálo by se tedy nejlogičtější připsat zánik obou vísek oné době, musíme však pamatovat i na jiné důvody, které nemusí být z pramenů zřejmé. Zřetelné se zdá, že k vyklizení vsí došlo mezi lety 1245 a 1347.

Souhrnně konstatujeme, že během 12. století, snad už v jeho první třetině, vzniká na potoce Lukáči a jeho přítoku v blízkosti Litomyšle a na knížecí půdě skupina tří drobných sídlišť, nesoucích individuální jména či označení. V průběhu 12. století předává kníže tyto vsi různým osobám, až na jeho konci je přebírá litomyšlský premonstrátský ústav, který je do roku 1245 ponechává ve stavu, v jakém je přijal. Mezi tímto datem a rokem 1347 zanikají Křekovice a „prediolum“, patrně v bouřlivých letech po smrti Přemysla Otakara II. Jejich obyvatelstvo snad bylo (částečně?) převedeno do Říkovice, které po roce 1300 jedenkrát zvětšily osídlenou plochu.

Obecně popisuje tyto scelovací procesy M. Štěpánek (1968, 461—2). Z popsaných příkladů podobných situací je třeba uvést Třebonín na Čáslavsku (Smetánka—Škabrada 1975). Oproti Třebonínu má situace v Říkovici dva odlišné rysy. Za prvé zde drobná sídliště vstupují do pramenů každé pod svým vlastním jménem a lze tudíž dovozovat, že jde vskutku o paralelně existující sídelní jednotky a nikoli např. o jedno sídliště, přesouvající se v rámci katastru. Za druhé, v případě Říkovice byl zachycen i růst nezániklé vsi, k níž bylo patrně převedeno obyvatelstvo vísek zaniklých. Pozoruhodné též je, že v případě Říkovice jde o soustředění osídlení ke vsi neobsahující farní ani jiný kostel.

Seznam citované literatury

- CDB: Friedrich et al.: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Pragae 1904 sqq.
CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae vol. VII edd. P. Chlumecký—J. Chytil, Brunae 1858.

- Goš, Vl. 1977: Slovanská keramika 10.—13. století na severní Moravě, *Vlastivědný věstník moravský* 29/3, 291—303.
- Graus, F. 1957: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II*, Praha.
- Nejedlý, Zd. 1903: *Dějiny města Litomyše*, Litomyšl.
- Nekuda, Vl. 1964: *Z dílen středověkých hrnčírů na Moravě*, katalog výstavy, Brno.
- Nekuda, Vl. 1975: *Pfaffenschlag*, Brno.
- Píř, J. L. 1909: *Starožitnosti země České III/1: České země za doby knížecí*, Praha.
- Pražák, J. 1959: *Diplomatické poznámky k litomyšlské listině krále Vladislava I.*, in: *Sborník příspěvků k dějinám Litomyše a okolí*, Pardubice, str. 9—32.
- Smetánka, Zd.—Škabrada, J. 1975: *Třebonín na Čáslavsku v raném středověku*, *Archeologické rozhledy* 27, 72—85.
- Šimák, J. V. 1938: *České dějiny I/5*, Praha.
- Štěpánek, M. 1968: *Strukturální změny středověkého osídlení I*, *Československý časopis historický* 17, 457—488.

Summary

The village of Říkovice by the town of Litomyšl (East Bohemia) and mediaeval concentration of settlement

This is an attempt to evaluate data obtained by means of surface collections in confrontation with written sources. During the 12th century A. D., three small villages or rather hamlets appear to have been founded c. 7 km west of the town of Litomyšl in east Bohemia: Říkovice, Křekovice and „prediolum iuxta villas Krekouici et Rikouici“. This ducal property went through several transfers to different lords during the 12th century until it became a part of the holdings of the Premonstratensian monks of Litomyšl. These had this property confirmed by royal decree in 1245. Up to that time, the three hamlets remained as they had been before their acquisition by the Premonstratensians. Surface research conducted in that area managed to identify the sites of these hamlets (cf. the accompanying map); it was also observed that while the sites of Křekovice and „prediolum“ appear to have been deserted by c. 1300, the site of Říkovice lived on and even expanded the settled area at least once as much during the 14th century. This accords well with written sources which indicate that by 1347, only the village of Říkovice was in existence, while the other two hamlets were deserted by then. Thus, of the original hamlets, only one survived the year 1300. The other two were deserted — possibly during the stormy years following the death of the king in battle in 1278 — and their population appears to have been transferred to the site of Říkovice.